

Александра Кендус

**КРИЗИС СИСТЕМЫ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ УССР
В КОНЦЕ 1970-Х – НАЧАЛЕ 1980-Х ГОДОВ**

В статье рассматриваются кризисные явления в украинской кооперации конца 1970-х – начале 1980-х годов. Прослеживается их связь с проблемами советской экономики.

Ключевые слова: кризис, потребительская кооперация, дефицит, УССР, СССР.

Oleksandra Kendus

CRISIS OF UKRAINE SSR CONSUMER COOPERATIVES IN THE LATE 1970'S – EARLY 1980'S

The article deals with the crisis in the Ukrainian Cooperatives late 1970's – early 1980's. Traced their connection with the problems of the Soviet economy.

Key words: crisis, consumer cooperation, deficit, Ukraine SSR, USSR.

УДК 94 (477.8)

Роман Вепрів

**РЕФОРМИ 1965–1970 РР. У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ІВАНО-
ФРАНКІВЩИНИ: ЗДОБУТКИ І УПУЩЕННЯ**

У статті проаналізовано методи і засоби впровадження економічних реформ у сільському господарстві Івано-Франківської області, зміни у системі “колгоспної демократії”, стан кадрового забезпечення спеціалістами і працівниками масових професій, досягнення і прорахунки.

Ключові слова: Івано-Франківська область, економічні реформи, сільське господарство, кадри, колгоспи.

Новий курс аграрної політики в Україні вимагає врахування історичного досвіду попередніх реформувань влади. Половину минулого століття західноукраїнські землі перебували під пануванням радянської командно-адміністративної економіки, яка наклала свій відбиток на господарські традиції і менталітет “газди-рільника”. Підсумком господарювання соціалістичних виробничих відносин стало позбавлення селянина-західняка почуття господаря на своїй землі і перетворення його на економічно залежного від влади виробника дешевої сільгосппродукції. Нерентабельність колгоспно-радгоспної системи господарювання на селі покривалася централізованою державною підтримкою. Соціалістичні методи господарювання продемонстрували безгосподарне використання природних багатств і людських ресурсів, знизили престиж селянської праці.

З позицій нових історичних підходів аграрну політику розглядають вітчизняні дослідники. Передусім, це наукові праці В. Барана [1], Н. Жулканич [2], Г. Кривчика [3], М. Лендела [4], О. Мальярчука [5], О. Мороза [6], С. Падалки [7], К. Прокопишака [8] та інших вітчизняних дослідників. Важливе місце в сучасній українській історіографії посідають фундаментальні дослідження науковців-аграрників: “Село: сучасна політика і стратегія розвитку” [9], “Сільський сектор України на рубежі тисячоліть” [10], “Історія українського селянства” [11], “Новітня аграрна історія України” [12] та інші.

У статті ставиться за мету здійснити аналіз складових “нового курсу” аграрної політики радянської влади в окреслений період на Івано-Франківщині.

Об'єктом дослідження виступає економічна політика в галузі сільського господарства.

Предметом – особливості її втілення в Івано-Франківській області.

У березні 1965 р. пленум ЦК КПРС критично розглянув стан справ у сільському господарстві СРСР й окреслив шляхи подолання кризи. Керівник держави Л. Брежнєв виступив із доповіддю “Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР”, у якій вказував на основну причину – неврахування економічних законів розвитку. На практиці керівництво сільським господарством здійснювалося командно-адміністративними методами. Нова аграрна політика опиралася на виділення значих капіталовкладень і покращення матеріально-технічного забезпечення колгоспів, “правильне” визначення рівня цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари. У сільському господарстві планувалося вжити дієвих економічних й організаційних заходів.

У трудових колективах країни, як свідчать архівні матеріали, планово проводилися різноманітні заходи з “одноголосної підтримки” рішень комуністичної партії та радянського уряду. Під час проведення звітних і звітно-виборних зборів у колгоспах, колгоспники “гостро критикували”

правління за порушення внутрікогоспної демократії. Вона виражалася в тому, що загальні збори, збори бригад дуже рідко збиралися і на їх обговорення "майже не виносилися питання підняття виробництва". Увага акцентувалася на тому, що "не були створені і не працювали такі демократичні органи як бригадні ради, а тому цілий ряд заяв колгоспників вирішувалися неоперативно, нерідко одноосібно головою". Звітні і звітно-виборні збори у колгоспах щодо підсумків господарсько-фінансової діяльності проходили під девізом подальшого розгортання всенародного соціалістичного змагання за успішне виконання завдань, накреслених рішеннями XXIII з'їзду КПРС, березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС, Третього Всесоюзного і Республіканського з'їздів колгоспників з дальшого піднесення сільського господарства, мобілізації колгоспників на успішне виконання планів п'ятирічки та соціалістичних зобов'язань взятих трудівниками села на честь 100-річчя з дня народження В. Леніна і 53-х роковин Великого Жовтня. Для надання практичної допомоги в підготовці та проведенні звітних і звітно-виборних зборів в райони відряджалися члени бюро обкому КП України, відповідальні працівники обкому і облвиконкому та спеціалісти сільського господарства. Ще до проведення загальних зборів колгоспників в районах, підсумки господарювання кожного колгоспу розглядалися на засіданнях рад колгоспів і балансових комісій. Підсумки з проведення звітних і звітно-виборних зборів в усіх районах обговорювалися на засіданнях бюро райкомів Комуністичної партії України і райвиконкомів. В кожному районі затверджувалися конкретні заходи з виконання критичних зауважень і пропозицій. Увага акцентувалася на "підняття рівня партійної роботи на селі".

У відповідності до статуту колгоспу, із наявних на 1 січня 1970 р. 261 колгоспів Івано-Франківської області, звітні збори проведено у 137 і звітно-виборні у 124 господарствах. На зборах були присутні 305,5 тис. осіб, що становило 75,1 % до всієї кількості колгоспників. В обговоренні звітів правлінь та ревізійних комісій взяло участь 3144 особи (в середньому 12 на колгосп). У великих господарствах збори проводилися у бригадах, а у менших – в цілому у колгоспі. Підсумки 1969 р. свідчили про те, що трудівники сільського господарства, незважаючи на складні кліматичні умови, доклали чимало зусиль з вирощування сільськогосподарських культур і підвищення продуктивності тваринництва. З кожного гектара зібрано по 14,5 ц зернових, 217 ц цукрових буряків, по 3,2 ц волокна льону. План виробництва молока виконано на 104,6 %, м'яса – на 105,9 %, яєць – на 105,1 %. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 307,5 ц молока і по 65,9 ц м'яса (ордена Леніна колгосп "Перше травня" Снятинського району у 1968 р. виробив по 1000 ц молока і по 102,3 ц м'яса, надоєно від корови по 4049 кг). У цілому надій молока на корову в області сягав 2308 кг, одержано по 153 шт. яєць від курки-несучки. Порівняно з попереднім роком збільшено виробництво молока на 5,7 тис. т, або на 4,2 %, м'яса – на 1,6 тис. т, або на 5,5 %, яєць – на 1,6 млн штук, або на 11 %. Окремі райони і колгоспи, бригади і ланки домоглися більш високих показників. Найвищий врожай цукрових буряків в Івано-Франківській області було вирощено у Рогатинському районі – по 250 ц/га. Колгосп ім. П. Шеремети одержав цієї сировини по 428 ц/га. Високі врожаї цукрових буряків по 616–630 ц/га виростили ланки Г. Токарік з колгоспу "17 вересня" і П. Угрин з колгоспу ім. Л. Мартовича Городенківського району [13, арк. 99–100].

В Івано-Франківській області проводилася відповідна робота з метою підвищення продуктивності праці на тваринницьких фермах колгоспів і радгоспів. У 1970 р. завершувалася спеціалізація в галузі тваринництва, яка дала можливість збільшувати виробництво, покращувати якість та здешевлювати собівартість тваринницької продукції. Особливого значення надавалося розвитку свинарства. Упродовж 1969 р. в усіх господарствах Івано-Франківщини переведено відгодівлю свиней на густі корми. Це забезпечило зменшення затрат кормів і збільшення середньодобового приросту.

Середньодобові привіси у 1969 р. складали по 319 г на голову, проти 264 г в 1968 р. На центнер привісу затрачувалося 7,7 ц кормових одиниць, у 1968 р. – 9,5 ц. Запровадження цієї технології годівлі і комплексної механізації виробничих процесів дало змогу вивільнити від робіт на свинофермах 120 осіб та запровадити двозмінну роботу, перевести тваринників на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними (як і у промисловості). Упродовж року в області побудовано і введено в експлуатацію з комплексною механізацією виробничих процесів: 43 корівники (на 7,3 тис. голівомісць), 14 телятників, 12 свинарників (на 48 тис. голів), 18 кормоцехів, 19 силосних споруд, 13 гноєсховищ. Комплексно механізовано 26 ферм великої рогатої худоби на 12,5 тис. голів, 21 свиноферму на 2,7 тис. свиней та 6 птахоферм на 169 тис. птиці. Щорічно силами інспекторів "Держсільнагляду" та інженерно-технічних працівників системи "Сільгосптехніка" проводилися технічні огляди засобів механізації тваринницьких ферм і на основі цих матеріалів складалися річні плани ремонту. На фермах обладнувалися 42 пункти з технічного обслуговування засобів механізації трудомістких процесів у тваринництві. Проводилося обстеження підстанцій і сіток електропередач та кільцювання енергомереж. У 137 господарствах проведено кільцювання

електросіток, що дало можливість перевести 260 ферм (із 880) на двостороннє живлення електроенергією. Для поліпшення роботи транспорту на фермах побудовано 29,2 км шляхів з твердим покриттям. У 1969 р. в області працювало 45 спецгоспів з виробництва яловичини, якими продано 59 % від загальної реалізації її державі. На забій тварини продані "середньою живою вагою однієї голови" – 318 кг, в тому числі: вищою вгодованістю – 75,5 %, середньою – 22,1 %, нижче середньої – 2,4 %. 25 спецгоспів області з відгодівлі свиней продали державі 69 % свинини від загальної реалізації її державі. Свині продавалися "середньою живою вагою однієї голови" – 110 кг. У 1969 р. в області продано 31,4 % жирних і 68,6 % м'ясних свиней. Молоко виробляли 229 колгоспів у поєднанні з репродукцією молодняка великої рогатої худоби і поросят. В усіх господарствах утримувалися свиноматки та корови для задоволення внутрішніх потреб в продуктах тваринництва та продажу поросят населенню [13, арк. 63–65].

Колгосп ім. Шевченка Тлумацького району являвся в Івано-Франківській області показово-експериментальним господарством з вирощування великої рогатої худоби. У 1972 р. господарством на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено "по 280 ц м'яса". Середньоздаточна вага однієї голови сягала 406 кг і 99,7 % тварин продано вищої вгодованості. Господарства, використовуючи передовий вітчизняний і закордонний досвід, почали застосовувати годівлю худоби сухими гранульованими або брикетованими кормами (вітамінне трав'яне борошно, солом'яне борошно, концентровані корми, меляса, карбамід). З метою вивчення нового методу годівлі сухими гранульованими кормами, було вирішено перевести колгосп ім. Шевченка Тлумацького району на круглорічну годівлю ними [14, арк. 88, 91]. Цей метод у наступних роках набув широкого розповсюдження у тваринництві області й республіки.

У колгоспах області гірської і передгірської зони постійно відчувався значний дефіцит у кормах. Із південних областей УРСР щорічно завозилося 45–50 тис. т соломи, яка виступали малопоживним заміником. Коренеплоди, соковиті корми, силос і сіно були постійним дефіцитом. Значним резервом у поповненні запасів кормів виступали природні пасовища і сінокоси, які займали 161 тис. га, або 31 % сільськогосподарських угідь області. Вони давали низьку віддачу через недостатню кількість у ґрунтах поживних речовин і високу кислотність [15, арк. 110]. В Івано-Франківській області нараховувалося 12 тис. га високогірних лук і пасовищ розташованих на 117 ділянках [16, арк. 125].

У сільське господарство Української РСР капітальні вкладення зросли з 7881 млн крб. у 1961–1965 рр. до 22394 млн крб. у 1976–1980 рр. [17, с. 142]. Значні кошти вкладалися у розвиток сільськогосподарського комплексу Івано-Франківської області. Упродовж 1966–1978 рр. на розвиток сільського господарства області скеровано майже 900 млн крб. капіталовкладень. Основі виробничі фонди збільшилися в 4,3 рази, енергоозброєність праці – втричі. Якщо у 1960 р. на виробничі потреби господарств використовувалося 10 млн кВт. год. електроенергії, то в 1978 р. – 104,6 млн кВт. год. [18, с. 61]. Важливою складовою у підвищенні продуктивності праці виступала меліорація, яка набирала широкого розмаху та використання добрив і вапнування кислих ґрунтів.

Новою формою "колгоспної демократії" ставали районні та обласні ради колгоспів. На районних зборах представники колгоспів та обласних зборах представників районних рад колгоспів обиралися відповідні ради. Так, до складу районних рад Івано-Франківщини входило 540 осіб, обласної – 75. У Ради обиралися голови колгоспів, керівники виробничих одиниць, передовики виробництва, спеціалісти і керівники підприємств, пов'язаних із сільським господарством, профспілкові лідери. Головою обласної Ради колгоспів Івано-Франківської області став І. Никифорок – начальник обласного управління сільського господарства, заступниками – С. Панченко, голова колгоспу ім. Я. Галана Косівського району і М. Пендюра, голова колгоспу ім. Б. Хмельницького Тлумацького району. Також обиралася президія обласної ради колгоспів у кількості 13 осіб. Обласна рада колгоспів, її президія, на своїх засіданнях дублювала питання, які розглядалися на засіданнях бюро обкомів партії, сільськогосподарських відділів та управлінь. Затверджений план роботи ради на 1970 р. охоплював питання зимівлі громадського тваринництва, підвищення його продуктивності, схвалення рекомендацій по матеріальному стимулюванню в галузі свинарства і т. д. В усіх колгоспах створювалися комісії, які на основі примірного статуту, з урахуванням конкретних умов і особливостей кожного господарства, розробляли статuti колгоспів. Ці документи у кожному господарстві розглядалися на районних радах колгоспів, після чого виносилися на розгляд та затвердження загальними зборами колгоспників. Усі колгоспи області реєстрували свої статuti у райвиконкомах.

У січні-лютому 1970 р. на бригадних зборах колгоспників обиралися бригадирів і бригадні ради, які у своїй діяльності мали сприяти "розширенню творчої ініціативи трудівників села у вирішенні корінних завдань громадського виробництва". Одночасно проводилися обласні і районні семінари лекторів, пропагандистів, доповідачів, політінформаторів, агітаторів, працівників преси, радіо у матеріалах і документах з'їздів колгоспників. Обком КП України скерував у райони для надання допомоги на місцях у роз'ясненні матеріалів з'їздів, пропагандистські групи в складі керівних

працівників обласних організацій, лекторів обласної організації товариства "Знання". Згідно з офіційною звітністю, у райони надсилалося 80 осіб, ними прочитано 4 тис. лекцій [19, арк. 43–44].

Загальне питання, яке "червоною ниткою" проходило в усіх рішеннях і на усіх весняних нарадах, присвячених "боротьбі за високі врожаї" і "виконанню соціалістичних зобов'язань" – зрідженість посівів. Спеціалісти сільського господарства рекомендували виходити з того, що нормальна густина посівів пшениці і ярого ячменю становила 5–5,5 млн рослин на гектар. Це виступало рецептом і на покращення густоти посівів у перші весняні тижні скеровувалася уся подальша робота на полі. Райкоми партії здійснювали контроль згідно з розробленими спеціалістами графіків. Для того щоб провести роботу підсіву, пересіву і посіву ярих культур, "вузьким місцем" являлися сівалки. Так, у 1974 р. на Івано-Франківщині згідно з "контрольними цифрами", мали посіяти 150,5 тис. га ярих ранніх колоскових культур і пересіяти та підсіяти біля 30 тис. га озимих культур. Спеціалісти діяли за розробленою схемою – в області в наявності 2920 зернових сівалок, на одну припадало 60–65 га (при нормі 10–12 га). Якщо правильно використовувати сівалки і маневрувати ними, то завершити роботи можна було за 6–7 днів. Уся увага партійно-господарського апарату зверталася на те, щоб негайно закінчити ремонт сівалок і вкластися у вказані терміни. Усі сівалки мали працювати повний світловий день під наглядом спеціалістів, простій і невиконання норм розглядалися як надзвичайна подія з відповідними "оргвисновками" [20, арк. 4].

Постанова ЦК КПРС "Про дальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції", жовтневий (1976 р.) пленум ЦК Компартії України окреслила конкретні заходи з подальшого розвитку спеціалізації і концентрації. У відповідності з рішеннями пленуму в республіці здійснювалася міжгосподарська кооперація, як найпрогресивніша форма поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва. Основним резервом підвищення продуктивності праці у сільськогосподарському виробництві виступала комплексна механізація. Численні листи передовиків виробництва у різноманітні інстанції підтверджували такий підхід. У галузі сільського господарства існувало чимало резервів, які повною мірою не використовувалися. Однією з найважливіших передумов збільшення виробництва сільськогосподарської продукції була культура землеробства.

У 1976 р. постановами бюро обкому партії були схвалені ініціативи Городенківського району з піднесення культури землеробства та колгоспу ім. Шевченка Тлумацького району – з організації змагання під девізом: "Кожному полю – високу якість і ефективність!". За підсумками змагання, лише три господарства Городенківського району завоювали право на присвоєння їм почесного звання "Коллектив високої культури землеробства". У змаганні вийшли переможцями лише 4 бригади [21, арк. 84].

На середину 1960-х років помітних успіхів було досягнуто у формуванні інфраструктури масових сільськогосподарських професій. У колгоспах і радгоспах області спостерігався надлишок працівників на час напруженого періоду робіт. Однак потреба у спеціалістах із середньою спеціальною та вищою освітою залишалася актуальною. Серед голів колгоспів вищу освіту мали 25 %, середню спеціальну – 52 %. У кожному господарстві нараховувалося в середньому близько десяти спеціалістів із вищою та середньою освітою. Зросла кваліфікація агрономів та зоотехніків. Серед них із вищою освітою було відповідно 27,8 і 14 %, із середньою освітою – 69 і 79 %, решта закінчили підготовку на курсах, однорічних школах і т. д. Значно гіршим був якісний склад ветеринарних працівників колгоспів: із них тільки 4 % мали вищу і 51 % – середню освіту. Це нижчою була питома вага дипломованих спеціалістів серед інженерно-технічних працівників. Один інженер припадав на кілька господарств, а серед механіків тільки 52 % здобули спеціальну освіту. Сільська виробнича інтелігенція західноукраїнського регіону налічувала близько 30 тис. осіб [5, с. 154–155].

У 60-х роках ХХ ст. в західному регіоні України функціонувала розгалужена мережа сільськогосподарської освіти: вузи, технікуми, училища, школи, курси, гуртки, кабінети, кімнати тощо. Кожен колгоспник чи робітник радгоспу був залучений до тієї чи іншої форми навчання, першочергова увага зверталася на керівні кадри і молодь. Значну увагу приділено підготовці, перепідготовці та розстановці працівників керівної ланки і спеціалістів сільського господарства. Закономірно, що гонитва за показниками змушувала займатися приписками і часто робота зводилася до звичного формалізму. Слухачів курсів, учнів шкіл, студентів навчальних закладів переводили з курсу на курс, намагаючись виконати плани випуску молодих спеціалістів, на яких чекали господарства у різних регіонах СРСР.

Кадровому забезпеченню приділялася постійна увага уряду. Постанови Ради Міністрів СРСР № 658 від 14 серпня 1969 р. і Ради Міністрів УРСР № 528 від 11 вересня 1969 р. "Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки спеціалістів у середніх сільськогосподарських учбових закладах", наказ міністерства сільського господарства УРСР № 667 від 30 вересня 1969 р., передбачали створення додаткових спеціальних відділень з підготовки керівних кадрів для колгоспів і радгоспів

на 1970–1975 рр. В Івано-Франківській області відкривалися відділення: в Івано-Франківському сільськогосподарському технікумі, Рогатинському зоотехнічно-ветеринарному і Снятинському сільськогосподарському технікумах. Упродовж трьох років набір слухачів з числа працюючих кадрів склав 270 осіб [22, арк. 156].

Станом на 1 квітня 1970 р. головами колгоспів в Івано-Франківській області працювало 258 осіб (4 жінки), з них – 256 члени КПРС. З вищою освітою відповідно – 74, незакінченою вищою – 37, середньою спеціальною – 104, середньою – 21, незакінченою середньою – 20, початковою – 2 особи. Навчалися заочно у вузах і технікумах 39 осіб. У колгоспах працювало 1413 бригадирів і завідуючих фермами, з них лише 200 осіб, або 15 % мали вищу і середню спеціальну освіту. З числа практиків навчалася у вузах і технікумах 67 осіб [13, арк. 103–104].

На початок 1970-х років актуальною залишалася проблема нестачі спеціалістів сільського господарства. У 1971 р. в колгоспах і радгоспах області на посадах спеціалістів працював 91 практик. У той же час, 2717 спеціалістів з вищою і середньою сільськогосподарською освітою, працювали в державних установах, культосвітніх закладах і системі торгівлі. Упродовж 1966–1970 рр. за межі області вибуло 598 спеціалістів сільського господарства. У 1971 р. у колгоспи і радгоспи прибуло 685 випускників вузів і технікумів, а вибуло – 343 (50 %). Причина полягала у незадовільних побутових умовах низки господарств. Кожен третій спеціаліст проживав на приватній квартирі [21, арк. 2–3].

Вжиті заходи покращили ситуацію із забезпечення господарств Івано-Франківщини спеціалістами сільського господарства. Станом на 1 квітня 1974 р. на посадах голів колгоспів працювало 95,9 % осіб з вищою та середньою спеціальною освітою. У колгоспах області нараховувалося 3496 спеціалістів, в тому числі – 502 з вищою освітою. У 1975 р. за направленнями прибув 501 спеціаліст (129 випускників вузів), що давало можливість укріпити середню ланку керівництва і заповнити ваканті посади [21, арк. 102–103].

Партійно-радянські органи контролювали питання розстановки комуністів на відповідальних ділянках роботи і зростанні рядів КПРС на селі. У 1966 р. із 31932 комуністів, які знаходилися на обліку в Івано-Франківській області – 11376 (35,6 %) працювало у промисловості і 8500 (26,6 %) у сільському господарстві. У колгоспах області із 5185 доярок комуністами були – 239 осіб, або 4,6 %; серед 1269 свинарок – 32, або 2,5 %; 2877 теляниць – 79, або 2,7 %; 3399 ланкових – 224, або 6,5 % [23, арк. 258–259]. У середині 70-х рр. ХХ ст. зріс прийом до лав КПРС робітників і колгоспників. У 1976 р. вони становили серед прийнятих 71,7 % [21, арк. 115].

Таким чином, спроба переглянути деякі аспекти аграрної політики, не зачіпаючи при цьому основ колгоспно-радгоспної системи господарювання на селі, дала певні позитивні результати. Значна увага приділялася капіталовкладенням у рослинництво і тваринництво, підготовці, перепідготовці та розстановці працівників керівної ланки, фахівців сільського господарства, рядових колгоспників, що сприяло тимчасовому піднесенню сільськогосподарського виробництва. Саме другу половину 60-х – першу половину 70-х рр. ХХ ст. можна вважати найбільш вдалою у процесі реформування аграрного сектору економіки СРСР.

Список використаних джерел

1. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.) / Н. М. Жулканич. – Ужгород: Карпати, 2008. – 408 с.
3. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60–80 рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. – Дніпропетровськ, 2001. – 192 с.
4. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М. А. Лендел. – Ужгород: Карпати, 2006. – 216 с.
5. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 228 с.
6. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми / О. О. Мороз. – Вінниця: Універсум, 2003. – 233 с.
7. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті роки ХХ ст.). – К., 2003. – 165 с.
8. Прокопишак К. В. Регулювання соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин / К. В. Прокопишак. – Львів, 2002. – 262 с.
9. Село: сучасна політика і стратегія розвитку / [Шепотько Л., Прокопа І., Максим'юк О., Гудзинський С., Полонський В.]. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – 329 с.
10. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть: [в 2 т.]. Потенціал сільського сектора. – Т. 2 / [Шепотько Л., Прокопа І., Гудзинський С. та ін.]. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. – 446 с.
11. Історія українського селянства: нариси: [в 2 т.]. – Т. 2 / [Андрощук О., Баран В., Веселова О. та ін.]. – К.: Наук. думка, 2006. – 652 с.
12. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України / О. М. Завальнюк, І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 287 с.
13. Державний архів Івано-Франківської області, ф. П 1, оп. 1, спр. 3503.
14. Там само, спр. 3814.
15. Там само, спр. 4907.
16. Там само, спр. 4048.
17. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст. – Донецьк: ООО "Лебедь", 2004. – 412 с.
18. Радянське Прикарпаття / [О. Бакін, В. Баран, Г. Бурнашов та ін.]. – Ужгород: Карпати, 1980. – 254 с.
19. Державний архів Івано-Франківської області, ф. П 1, оп. 1, спр. 3503.
20. Там само, спр. 3903.
21. Там само, спр. 4221.
22. Там само, спр. 3508.
23. Там само, спр. 3075.

Роман Вєприв

**РЕФОРМЫ 1965–1970 ГГ. В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ ИВАНО-ФРАНКОВЩИНЫ:
УСПЕХИ И ПРОСЧЕТЫ**

В статье проанализированы методы и средства внедрения экономических реформ в сельском хозяйстве Ивано-Франковской области, изменения в системе "колхозной демократии", стан кадрового обеспечения специалистами и работниками массовых профессий, успехи и просчеты.

Ключевые слова: Ивано-Франковская область, экономические реформы, сельское хозяйство, кадры, колхозы.

Roman Vepriv

**REFORMS 1965–1970 IN THE RURAL ECONOMY IVANO-FRANKOVSKYNU:
SUCCESS AND MISCALCULATIONS**

In article proanalyzovany methods and means of introducing reforms in economic performance rural economy Ivano-Frankivsk region, changes to the systeme "kolhozn democracy", the state personnel securing professionals and employee mass professions, success and miscalculations.

Key words: Ivano-Frankivsk region, economic reform, agriculture, kadre, farms.

УДК 94(477)

Сергій Бондаренко

**РОЛЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ В ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ 80-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТ.**

У статті, використовуючи архівні матеріали та періодичні видання, автор розглядає вплив західних областей України, зокрема Тернопільської області на процес інституалізації та основні напрямки діяльності Народного Руху України у контексті відродження української державності наприкінці 80 – на початку 90-х років ХХ ст.

Ключові слова: Народний Рух України, Західна Україна, відродження, українська державність, кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.

Актуальність досліджуваної проблеми, полягає у тому, що в умовах відродження і розбудови Української держави як суцільного народного витвору, на перший план постає завдання включення до державного розвитку народного чинника, перетворення його на сили та могутності держави. Значні здобутки у вирішенні національних державотворчих проблем, стимулюванні українського народу, всіх етносів, що проживають в Україні, у державотворенні наприкінці 80-х на – початку 90-х років ХХ ст. мав Народний Рух України (НРУ).

Українці упродовж тисячоліть боролися за свою державу. Саме тому естафета змагань за Україну передавалася від покоління до покоління. Знамено боротьби за волю гідно прийняли члени Народного Руху України. 25 березня 1999 р. В. Чорновіл визначав Рух – як політичну силу, котра найбільше зробила для того, щоб Україна стала незалежною державою [1]. З огляду сьогодення важко з цією думкою не погодитись.

Виникнення "НРУ за перебудову" є унікальним прикладом у вітчизняній історії, коли громадська політична організація виникає не стільки за ініціативи її творців, ідеологів, скільки внаслідок суспільної потреби, всупереч перешкодам, які чиняться збоку. Ідея створення НРУ, як і належить, висловлювалась представниками національної еліти, однак її здійснення цілковито стало заслугою активістів "середньої" ланки, які в умовах боротьби з аморфними, але все ще небезпечними силами влади, реалізували задум.

Мета статті – дослідити роль західноукраїнського регіону в інституалізації та діяльності НРУ в досліджуваній період.

Процес інституалізації НРУ розтягнувся у часі й мав свої особливості на заході та сході республіки. Не варто також залишати поза увагою розгортання багатопартійності як виразу плюралізму думок, що, безперечно, було альтернативою широкій масовій громадській організації типу НРУ і врешті-решт стало причиною його реорганізації на III зборах НРУ в м. Києві. Важливе значення має з'ясування еволюції програмних засад організації та її відповідності постійно змінним, динамічним умовам розвитку суспільства.